

Lad os starte med et genkendeligt billede af 1970'erne:

“Nu sad og lå teltgruppen i en cirkel og kiggede rundt på hinanden. Nogle af de kvinder, der havde været i lejren længe, var nøgne, andre havde kun underbukser på. Først tog de “en runde”, som det hed. Alle sagde deres navn, hvor de kom fra og fortalte, hvorfor de var taget på Femø. (Ipsen, 47)

Passagen er lånt fra Pernille Ipsens fortælling om sine syv mødre og deres tilbageblik på 1970'ernes danske kvindebevægelse. Her har vi fulgt Else Marie Gert Nielsen ind i et telt på hendes første Femølejr. Lejrens arbejde med bevidstliggørelse var en “øjenåbner” for den nyudklækkede feminist: “Jeg oplevede det som en revolution i mit indre,” fortæller Else Marie, der husker det som et fællesskab, hvor der blev skabt plads til at “være så åben som muligt” (s. 47-49). Sådant en kreds af talende og lyttende kvinder er kommet til at repræsentere en del af 1970'ernes revolutionære fællesskabsånd og det store arbejde med at få deres idealer gjort til virkelighed.

Som barn af den danske kvindebevægelse er Ipsen både en central figur i sin egen fortælling som den, der takket være tidens feminisme og dens fællesskaber fik syv mødre og levede sine første år blandt dem i deres kollektiv. Samtidig er hun snarere historiker end vidne, når hun beskriver de rum, som kvinderne gjorde mulige i 1970'ernes Danmark: Femølejrene, Kvindehuset, kvindekollektivet. Ipsen var rent fysisk til stede noget af tiden. Men hun var et barn og må derfor gå til arkivet, herunder hendes mødres minder, for at huske. På samme måde må vi – redaktørerne af dette særnummer af *Passage* – der for de flestes vedkommende er født i halvfemserne og derfor har en form for generationel frihed i forhold til halvfjerdserne – tilegne os denne mulighedernes tid ved at læse dens tekster, se dens kunst og lytte til andres minder.

Vi er ikke alene. Litteraturen og kunsten interesserer sig for 1970'ernes kvindebevægelse og kvindelige kunstnere som aldrig før. Der er således ikke langt fra Ipsens skildring af sin kollektive opvækst til de radikalt utopiske visioner i M. E. O'Briens og Eman Abdelhadis socialistiske sci-fi-roman *Everything for Everyone* (2022) om en fremtidig “New York Commune”, hvor også opfostringen af børn anses for et fælles anliggende. Også herhjemme ser vi en markant interesse for 1970'ernes feministiske visioner. Det er ikke bare internationale skønlitterære forfattere fra 1970'erne såsom Octavia Butler, Doris Lessing, Ursula K. Le Guin eller Audre Lorde, der bliver oversat og genudgivet på dansk. Danske værker såsom Jytte Rex' *Kvindernes Bog* (1972), Tove Ditlevsens *Gift* (1972) eller Suzanne Brøgers *Fri os fra kærligheden* (1973) genudgives og genlæses i disse år – og ikke kun herhjemme. Den samme reaktualisering af 1970'erne ser vi også ske på kunsten, hvor udstillinger som *Efter stilheden – kunstens kvinder tager ordet* (2021) på SMK eller *Kirsten Justesen – Pussy Power* (2023) på Kunsten Museum of Modern Art Aalborg er del af en større international interesse for årtiets feministiske kunst. Og når teoretiske værker skrevet af 1970'er-tænkere såsom Silvia Federici

og Angela Davis også for nylig er blevet oversat til dansk, står det klart, at det ikke bare er 1970'ernes æstetiske repræsentationer, men i høj grad også periodens feministiske tænkning, der har vores opmærksomhed. Dertil kommer antologier såsom *Moderementet* (2024) eller *SKRIFT – Ecriture féminine antologi* (2024), der ligeledes har værker og tænkning fra 1970'erne som centrale udgangspunkter, mens hele udgivelsesserier og forlagsidentiteter griber tilbage til 1970'ernes feministiske arbejder, som vi har set det med Gyldendals Scala-serie, eller når flere mikroforlag herhjemme genudgiver 1970'ernes værker. Disse opremsninger er blot en række eksempler på, hvordan 1970'ernes feministiske optagethed af temaer som kapitalismekritik, økofeminisme, tekstilkunst, kroppens og materialitetens grænser, moderskab, kolonialisme, klimakrise, heksefiguren, klassebevidsthed og kollektive organiseringer spreder sig bredt ud over det danske og internationale kulturlandskab.

I en tid hvor der fortsat ikke tages politisk hånd om klimakatastrofen, hvor "anti-gender"-bevægelser blomstrer frem, og kvinders reproduktive rettigheder og retfærdighed sættes under markant øget politisk pres, har vi behov for feministiske tilgange til politisk forandring. Vi har brug for at udforske og udvikle strategier, som kan modarbejde og svare igen på vor tids neokonservative tendenser. Og hvad er mere oplagt som inspiration til de strategier end et kig i 1970'ernes arkiv fyldt med feministiske politiske eksperimenter med kunst og litteratur?

Paradoksalt nok var der i 1970'erne flere, der advarede os mod mange af de kriser, der udspiller sig i dag. Under den hårdtslående titel *Le Féminisme ou la mort* (Feminismen eller døden) udgav den franske feminist Françoise d'Eaubonne i 1974 den tekst, der etablerede begrebet "økofeminisme". D'Eaubonnes profeti – som blev understøttet af Romklubbens rapport *The Limits of Growth* fra 1972 – er nu gået i opfyldelse: I forhold til klimaets tilstand befinder vi os allerede med det ene ben i graven. Så hvad kan genlæsningen af 1970'erne tilbyde os i den situation? Hvilke potentialer kan den sætte løs? Og hvorfor er det først nu, at 1970'ernes feminisme tages alvorligt?

For mange er 1970'erne kommet til at repræsentere en række utidssvarende idéer, hvis begrænsninger den feministiske og queer kritik siden har overkommet. Årtiets feminisme er blandt andet blevet anklaget for at ensrette og udjævne forskelle mellem kvinder og for at repræsentere en essentialistisk køns- og kropsforståelse (van der Tuin 2011; Hemmings; Solomon-Godeau, 338-339; Jones). Den fremlæggning er siden blevet nuanceret. Bl.a. af filosofen Iris van der Tuin (2011; 2014), der argumenterer for, at tendensen til at forstå 1970'erne som et fortidigt fænomen beror på den udbredte tilbøjelighed til at fortælle feminismens historie som en lineært fremadskridende fortælling. Den mest udbredte form, som narrativet om feminismens historie har benyttet sig af, er bølgemetaforen: ideen om en første-, anden- og tredjebølgefeminisme. Her bliver bølgerne fremstillet som en dialektisk bevægelse, hvor hver bølge afløser den forudgående og samtidig markerer et mere sofistikeret teoretisk niveau af feministisk kritik. Det kan forklare, hvordan andenbølgefeminismen i 1970'erne er blevet betragtet som et fortidigt fænomen behæftet med en naivitet, der i 1980'erne og 1990'erne blev erstattet af tredjebølgens intellektuelle, akademiske feminisme.

Ifølge van der Tuin homogeniserer og reducerer bølgemetaforens lineære model den mangfoldighed og de potentialer, der rummes af og mellem hver bølge. Fordelen ved at bruge bølgemodellen er, at bølgenes interne forskelle bliver tydeligere, hvilket kan forsimple formidling. Men ved kun at fokusere på epokale forskelle bliver kontinuiteterne mellem bølgerne usynliggjort, og samtidig bliver potentialer i den tidligere feminisme gjort utilgængelige. Van der Tuin forstår ikke fortiden som paradigmer fastlåst i tid og rum, men som et levende reservoir af potentialer, der kan aktualiseres og forbinde sig på nye måder til nutiden. På den måde bliver det muligt at fortælle flere historier; dem i marginerne, der ikke fik tid til at udfolde sig, og dem, der stritter imod de narrativer, som bølgerne ellers slår an. Bølgerne er i dette perspektiv blot et overfladefænomen, som formes og opsluges af det hav, de aldrig var adskilt fra i første omgang.

Med udgangspunkt i van der Tuins ikke-lineære fokus på kontinuiteter og potentialer ser vi ikke 1970'erne som et afsluttet kapitel. Derimod forsøger dette temanummer at tænke i forlængelse af 1970'erne, samtidig med at det tager dens litteratur og kunst som sit objekt. Således har vi spurgt nummerets bidragsydere, hvilke historier fra og om 1970'erne, der endnu ikke er blevet fortalt, og hvilke udfoldede potentialer fra 1970'erne, der lever videre i samtidens litteratur, kunst og tænkning.

Disse spørgsmål er blevet besvaret på en række forskellige og inspirerende måder. I artiklen "Bølgende moderskab: moderskabslitteratur i 1970'erne og kanoniseringens tidsligheder" gør Ida Askov Dolmer brug af en transhistorisk læsemetode, der demonstrerer, hvordan historiske perioder ikke altid er lette at afkode. Askov Dolmer spørger, om betegnelsen "moderskabslitteratur", som har vundet frem de seneste år, er retvisende for 1970'er-forfatterskaber såsom Dea Trier Mørchs, Vita Andersens, Suzanne Brøggers og Tove Ditlevsens. Line Ellegaard ser derimod på 1970'ernes cirkulation af kunst, når hun i artiklen "Kunsthøjens infrastrukturelle aktivisme: En feministisk læsning af kunstbibliotekarernes arbejde i 1970'erne" dykker ned i Tranegårdens arkiv og undersøger, hvordan Folkebibliotekernes indkøb og udlån af originale kunstværker i 1970'erne var baseret på feministiske praksisser, der især skabte rum for marginaliserede kvindelige kunstnere.

Visuel kunst og cirkulationen af feministiske budskaber på tværs af tid er også centrale temaer i Charlotte Fabricius' artikel om protestplakater fra 1970'erne med titlen "Protestens evindelige genkomst? Feministisk plakatkunst, genfortolket". Her står det klart, at feministiske visuelle udtryksformer fra 1970'erne cirkulerer bredt hos nutidige feministiske aktører – ikke bare via udstillinger og kunstbøger, men også som indhold på sociale medier, som er vores dages plakat. Jessica Sjöholm Skrubbe har ligeledes fokus på den feministiske kunsts kapacitet til at skabe betydning på tværs af tid. I artiklen "Feminismer och feminissanser: Britt-Ingrid Persson (BIP), Barbro Bäckström och 1970-talet i feministisk konsthistorieskrivning" introducerer Sjöholm Skrubbe begrebet om polytemporale 'feminissanser' og fremhæver med udgangspunkt i Perssons og Bäckströms skulpturer, hvordan feministisk kunst fra 1970'erne er i dialog med nyere posthumanistisk feministisk teori. Det ikke-menneskelige står på samme måde centralt i Christine Hamms artikel "Kvinnen og havet – Vigdis Stokkeliens apokalyptiske 1970-tallsromaner i lys af *Blue humanities*", hvor Hamm udfordrer receptionshistoriens afvisning af Stokkeliens romaner som ikke-

feministiske. Med begreber som f.eks. “undersøisk temporalitet” undersøger Hamm apokalyptiske scener, hvor overgreb mod især havet knyttes til vold mod kvindekroppen. Ifølge Hamm ligger der hos Stokkelien et feministisk potentiale i værkernes problematisering af kvindekroppens og naturens sårbarhed.

Med et lignende kanonredigerende blik for øje peger Nicklas Freisleben Lund i “Mellem klasseresignation og kvindeutopi: Om Grete Stenbæk Jensens *Konen og æggene* og 70’ernes kvindelige arbejderlitteratur” på, at en række kvindelige arbejderlitterære forfattere er gået i glemmebogen. Lund argumenterer for, at *Konen og æggene* rummer momenter af en særlig kvindelig socialitet, som ikke på samme måde er til stede hos periodens mandlige arbejderforfattere. Elisabeth Friis tager i “Om ingen tar bort skräp är snart en stad förstörd – kvintid genbesøgt hos Julia Kristeva og Maja Ekelöf” Ekelöfs eksperimenterende bog *Rapport fra en gulvspand* om rengøringsassistenten Maja under behandling med Kristevas begreb om “kvintid”. Der har hidtil ikke været meget interesse for Ekelöfs forfatterskab, men anskuet fra nutidens debatter om det reproduktive arbejde og det bæredygtige liv er *Rapport fra en gulvspand* mere aktuel end nogensinde før. Det er til gengæld de poetiske subjekter, der er til forhandling, når Mille Breyen Hauschildt i “Vedligeholdelsespoetik og patriarkalske fortælleformer” genbesøger Marianne Larsens digtning og en novelle af Ursula K. Le Guin. Sammenligningen gør det tydeligt, at begge forfattere leger med maskuline figurer og fortællestrukturer i et strategisk, feministisk øjemed. Men også at husarbejdets erfaring har svært ved at finde en plads inden for de tilgængelige litterære konventioner i 1970’erne såvel som i dag.

I tidsskriftets sidste artikel, “1970’er-feminismen mellem forandring og friktion: Et situeret tilbageblik på en radikal tids figurationer”, analyserer Nina Lykke de normbrud og friktioner, der prægede 1970’erne, med udgangspunkt i egne erindringer samt autobiografiske skildringer af Vibeke Vasbo, Karin Cohr Lützen og Ipsen. I dialogen mellem Lykke og erindringerne fremstår 1970’ernes normbrud som en frisættelse af politiske og sociale potentialer, der konkret manifesterer sig som nye relationer til kvinder og en anden måde at leve på. Lykke er også optaget af de korpo-affektive investeringer, der skabte friktioner og dermed blokerede for relationer, f.eks. mellem Rødstrømpebevægelsen og Lesbisk Bevægelse og mellem socialister og feminister.

Hvad var det for et potentiale, der opstod dér i kredsen af kvinder i Ipsens skildring af Femølejren? Og hvordan kan vi sætte det i spil? Tilsammen er de ni artikler i dette nummer af *Passage* et eksempel på de måder, hvorpå 1970’erne lever videre i dag. Samtidig giver de hver især kritiske og affirmative bud på, hvordan vi kan forstå 1970’ernes kunst og litteratur set fra 2020’erne, og tilbyder på den måde perspektiver, som er aldeles frugtbare at engagere sig med i dag.

Katrine Annesdatter-Madsen, Mille Breyen Hauschildt,
Amanda Grimsbo Roswall og Tue Andersen Nexø

Litteratur

Hemmings, Clare (2011): *Why Stories Matter: The Political Grammar of Feminist Theory*. Durham: Duke University Press.

Ipsen, Pernille (2020): *Et åbent øjeblik. Da mine mødre gjorde noget nyt*. København: Gyldendal.

Jones, Amelia (1996): "Sexual Politics: Feminist Strategies, Feminist Conflicts, Feminist Histories" i *Sexual Politics: Judy Chicago's Dinner Party in Feminist Art History*, Berkeley: UCLA at the Armand Hammer Museum of Art and Cultural Center & University of California Press, s. 13-38.

Solomon-Godeau, Abigail (2007): "The Woman Who Never Was: Self-representation, Photography, and First-wave Feminist Art" i Cornelia Butler og Lisa Gabrielle Mark (red.): *WACK! Art and the Feminist Revolution*, Cambridge: MIT Press, s. 336-345.

Van der Tuin, Iris. 2011. "Gender Research with Waves: On Re-Positioning a Neo-Disciplinary Apparatus" i Rosemarie Buikema, Gabriele Griffin og Nina Lykke (red.): *Theories and methodologies in postgraduate feminist research: Researching differently*, Abingdon: Routledge, s. 15-28.

Van der Tuin, Iris (2014): *Generational Feminism: New Materialist Introduction to a Generative Approach*, Langham: Lexington Books.